

УДК 340.1

*Лариса Олександрівна Макаренко,
старший науковий співробітник
відділу теорії держави і права
Інституту держави і права
імені В. М. Корецького НАН України,
доктор юридичних наук,
старший науковий співробітник*

РОЛЬ ПРАВОВОЇ ІДЕОЛОГІЇ ТА ПРАВОВОЇ ДОКТРИНИ НА ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПРАВОВОЇ КУЛЬТУРИ

Постановка проблеми. У новітній історії людства однією з найбільш важливих та актуальних ідей у державотворчій практиці, а разом із тим і в юридичній науці є ідея правової держави, втілена у багатьох сучасних конституціях. Проте цю ідею по-різному розуміють, а головне, втілюють у життя в умовах різних суспільств. Поняття правових і моральних начал, ідеалів і цінностей різняться у людей різних історичних епох і навіть членів одного суспільства, соціальної групи, сім'ї. А тому в історії право не завжди ефективно виконує свою найважливішу функцію – створення і збереження суспільного миру.

Проте для здійснення цієї найважливішої функції придатне тільки таке право, з яким забезпечується поступальний розвиток суспільного життя, право, яке розвивається у руслі правової культури. Тільки право, розвиток якого спирається на досягнення правової культури і збагачує, а не нищить її, лише «культурне» право сприяє прогресивному розвитку людської особистості як головного носія суспільного миру.

Зважаючи на це, вирішення проблеми правової культури є найбільш суттєвим питанням у реалізації ідеї правової держави, що закріплена у Конституції України. Для сучасної України утвердження правової культури в умовах фактичного руйнування національної правової системи стає ключовим питанням збереження країни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У розробку теоретико-методологічних і прикладних проблем формування та розвитку правової культури особи, суспільства і його окремих соціальних груп зробили певний внесок вітчизняні вчені: Г. Балюк, В. Бурмістров, В. Головченко, О. Данильян, Г. Клімова, В. Костицький, С. Максимов, Л. Матвєєва, О. Менюк, Є. Назаренко, Ю. Оборотов, Н. Оніщенко, П. Рабінович, С. Сливка, Ю. Тодика, Ю. Шемшученко, І. Яковюк та ін.

Мета статті. Мета цієї статті полягає в тому, щоб розкрити роль правової ідеології та правової доктрини на формування національної правової культури.

Основні результати дослідження. Кожен народ, нація, держава, стверджує М. Михальченко, щоб зберегти себе, свою ідентичність і культуру, повинні мати свою ідеологію, тобто сукупність ідей, ідеалів, цілей, що виражали б глибинні основи їхнього життя, корінні інтереси й скріплювали їх, інтегруючи народ і державу, поєднуючи загальнолюдські та національні цінності [1, с. 201].

Існує чимало різновидів ідеологій, пише В. Отрешко, серед яких «ідеології-світогляди, призначені об'єднувати великі групи людей – етноси, нації, суспільні верстви (класи) та навіть усе людство (так звана «глобальна ідеологія», що лежить в основі сучасної системи міжнародного порядку)» [2].

Такі ідеології утверджуються протягом тривалого часу разом із поступовим, спадкоємним, еволюційним шляхом розвитку народу. Це сприяє зближенню поглядів людей, виробленню близької системи політичних, соціальних, етнічних, духовних та інших цінностей, світоглядних переконань тощо, які хоча й не тотожні, однак забезпечують суспільно-політичну стабільність і поступально-прогресивний хід історії певного народу.

Отже, у державно організованому суспільстві існує об'єктивна необхідність адекватного ідеологічного забезпечення розвитку суспільства й держави та формування правової культури, зокрема, необхідність у науково обґрунтованій правовій ідеології.

За визначенням О. Петришина, правова ідеологія – система правових ідей, принципів, теорій, концепцій, які в систематизованій формі відображають і оцінюють правову дійсність. Для правової

ідеології характерне цілеспрямоване наукове осмислення феномену права та різних аспектів його цінності, проникнення в сутність правових явищ, виявлення існуючих закономірностей та зв'язків між ними та формування на їх основі догми права». Правова ідеологія включає в себе правові погляди, теорії, переконання; правові поняття та категорії; правові принципи.

Правова ідеологія виступає систематизованим науковим вираженням правових поглядів, принципів, вимог та інтересів суспільства в цілому або окремих соціальних груп (класів, професійних, релігійних, етнічних груп). В основу розвитку будь-якої держави і навіть регіонального об'єднання держав покладено певну ідеологію. Політико-правова ідеологія розвинених держав набуває відображення передусім у їх конституціях. Так, в основу Конституції України покладено основні засади теорії прав і свобод людини, концепцію правової, соціальної, демократичної держави, принципи верховенства права, поділу державної влади, державного суверенітету та інші.

Правова ідеологія в демократичній, правовій державі має відповідати таким вимогам: 1) формуватися на основі пріоритету загальнолюдських стандартів і цінностей, зокрема, верховенства права і закону, принципів демократії, прав і свобод людини і громадянина тощо; 2) будуватися на критичному сприйнятті вітчизняного і зарубіжного досвіду, вивченні нових поглядів та підходів до правових явищ; 3) орієнтуватися на досягнення соціального і політичного компромісу, раціональне поєднання інтересів особи, суспільства і держави, виходячи при цьому з тези, що саме людина, її права та свободи визнані найвищою соціальною цінністю [3, с. 710].

На думку В. Шаповала, ідеологічну і теоретичну основу об'єктивного права становлять категорії свободи і рівності. Принцип рівності визнавався ще у період Античності, але доповнився принципом індивідуальної свободи і, відповідно, суб'єктивного права тільки у Новий час. Якщо принцип рівності спочатку стосувався відносин у межах різних античних і феодальних спільнот, а не суспільства в цілому, то ідея свободи відразу позначила певну автономність індивіда щодо суспільства і держави, а саме суспільство – як сукупність таких індивідів. У наші дні свобода і рівність виступають як принципи (засади), що формалізовані у вигляді загальних положень основних законів, фактично на базі яких у тих самих основних законах сформульовані положення про індивідуальні права і гарантії таких прав. З цього слідує, що людина, її права і свободи не існують ізольовано, вони перебувають у прямій взаємодії як із соціумом, так і з державою, яка своєю діяльністю здійснює їх об'єктивацію [4, с. 29].

Так само П. Рабінович наголошує, що органічна соціальність феномену прав людини об'єктивно зумовлюється природною (закономірною) соціальністю людського існування: свої права людина може мати тільки стосовно якогось іншого суб'єкта (у якого – знову ж таки внаслідок такої соціальності – цілком закономірно, природно виникають обов'язки щодо носія прав). Тому не випадково у базових міжнародних актах з прав людини зазвичай, так чи інакше, згадується й про її обов'язки перед іншими людьми, перед суспільством. Так, у Загальній декларації прав людини констатується, що «кожна людина має обов'язки перед суспільством...» (ст. 29); у Преамбулах Міжнародного пакту про громадянські і політичні права 1966 року і Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права 1966 року теж зазначається, що кожна людина має обов'язки [5, с. 14-15].

У літературі відзначається, що ідеологія є дієвим і гнучким інструментом управління, який забезпечує державі приплив соціальної енергії, схиляє до думки про підтримку держави відтворувальною діяльністю. Вона зберігає розколоту державність від краху, забезпечує управлінню засадничу основу для орієнтації. Ідеологія може те, чого не можуть інші форми систематизації ідей: виявляти суб'єктивні уявлення бажаного, тобто фактично певний суспільний і політичний ідеал, тому ідеологія, як наголошує М. Козловець, тісно пов'язана з політикою. Якщо наявними є головні складники ідеології: суспільний ідеал, соціальна база, соціальні орієнтири, погляди на суспільство і державу, до того ж, активно діючі, то перед нами – ідеологічно озброєна спільнота на шляху своєї перспективи [6, с. 441-442].

Проте, якщо виходити з тих вимог до правової ідеології, які зазначені вище, то ми маємо визнати, що в Україні ці вимоги фактично не діють. З цим пов'язується і те «захворювання» суспільства на тотальний правовий нігілізм. Всупереч тому, що в основу Конституції України покладено основні засади теорії прав людини, концепцію демократичної, соціальної та правової держави, принципу верховенства права, поділу державної влади, державного суверенітету тощо, – всупереч цьому уже на рівні законів дані засади спотворюються або відкидаються законодавцем, не кажучи про дальше нищення їх на базі цих законів і поза ними у правозастосовчій діяльності корумпованої державної влади та органів місцевого самоврядування.

Зважаючи на це, належить констатувати відсутність у нашому суспільстві усталеної правової ідеології і необхідність її формування та втілення в життя. Особливо важливим є останнє з огляду на практику безперервного здійснення в Україні конституційних та інших «реформ», що тільки погіршують ситуацію з правовою культурою.

Тим не менш, наприклад, В. Лола стверджує, що поступове переосмислення ролі ідеології в житті держави, людини і суспільства в Україні відбувається лише зараз, разом з усвідомленням того факту, що кожен народ, нація, держава повинні мати ідеї та цінності, які відображають основи їх життя. Державна ідея виступає не лише фактором консолідації суспільства, а й визначає основи функціонування політичних і соціальних структур, закріплені в Конституції. Державна ідеологія в демократичній державі має визначити межі співіснування різних ідеологічних систем у суспільстві, сформулювати основні закономірності їх функціонування та участі в державному житті. Державна ідеологія, пише автор, має забезпечити відтворення в суспільній свідомості демократичних норм та цінностей, а в умовах трансформації суспільства – сприяти утвердженню національної держави і громадянського суспільства через свідомість кожного громадянина [7, с. 1].

Проте практика здійснення останнім часом реформ в Україні не підтверджує того, що зараз відбувається поступове переосмислення ролі ідеології в житті держави, людини і суспільства, оскільки ідеологічна основа цих реформ усе ще залишається непевною. Характерним прикладом є реформування судової влади.

Реформатори, наголошує В. Сіренко, повинні усвідомити глибину і мудрість висловлювань, які зазначені у світовій літературі. Ось деякі з них: «Не бійся закону – бійся судді» (російський вислів); «Судді, які купили судові місця, будуть, в першу чергу, продавати правосуддя» (Франсуа Феллон); «Феміда дійсно сліпа, не бачить, які у неї слуги» (Єжи Лец); «Зустрічаються вироки більш злочинні, ніж сам злочин» (Мішель де Монтень); «У судний день першими перед судом постануть судді» (Аркадій Давидович). Вчений спеціально навів вислови щодо правосуддя з різних країн, щоб показати, що проблеми судової влади є у всіх країнах світу, але їх розв'язання в кожній країні вимагає особливого підходу, з урахуванням національної культури, традицій, характеру народу.

Облаштування судової системи країни не можна списувати з інших країн. Запозичувати окремі елементи можна, проте списувати системно – зайве, тому що пересажені в умови іншої національної культури механізми судової системи не працюють або працюють з порушеннями. На жаль, списуванням законів з аналогів заходу дуже грішить наш реформаторський парламент, абсолютно не вникаючи в те, що багато законодавчих концепцій історичної України працювали не гірше, а краще західних [8, с. 121-122].

Реформа суду, стверджує В. Сіренко, звелася до люстрації суддів, відбору їх на конкурсній основі за критеріями відданості існуючому політичному режиму. Немає сумніву, що в системі конкурсів, тестів, іспитів будуть відібрані також і професійно підготовлені судді у сфері знань матеріального і процесуального права. Але до викорінення корупції в судах це має дуже опосередковане відношення. Не рятує справу і багаторазове збільшення заробітної плати суддів та контроль за їх доходами і витратами, а також доходами їх сімей та найближчих родичів. Ці заходи не витримують навіть поверхневої критики. Свої доходи та видатки судді можуть приховати через третіх підставних осіб, і жодний контроль це не виявить. А що стосується дуже великих зарплат для суддів, то це швидше схоже на спробу держави видавати суддям щомісячний хабар у вигляді великої зарплати, благаючи суддів не здійснювати мзду і здирства під час правосуддя. Такий підхід від корупції в судах не врятує. А передбачуваний контроль за доходами і видатками суддів через систему декларування – це вкрай малоефективна міра, розрахована на простаків, якими судді, як знавці законодавства, не є.

Упор реформаторів на підвищення вимог до особистості судді через відбір суддів, можливо, підвищить рівень професійної грамотності суддів, але навряд чи дасть істотний позитивний результат в плані антикорупційної поведінки. Суддя системно повинен бути поставлений у такі умови, при яких він не зможе приймати неправосудні корупційні рішення. А якщо він їх приймає в силу свого свавілля, то система повинна неминуче знаходити такі рішення, а суддя повинен невідворотного притягатися до відповідальності та зазнавати покарання [8, с. 128-129].

В. Сіренко пропонує такі антикорупційні заходи, які повинні бути покладені в основу реального антикорупційного реформування судів:

1. Головна ідея боротьби з корупцією в судах передбачає напрацювання Верховним Судом прецедентних рішень по всіх категоріях справ діючих галузей права. Суддя, керуючись прецедентним

рішенням, не зможе узаконити в своєму судовому рішенні своє свавілля і неправосудне беззаконня. Система прецедентних рішень негайно і неминуче виявляє судову помилку і усуває її правосудними засобами. Отже, маючи такий критерій, як прецедент, немає сенсу давати хабар в судах, дзвонити по телефону, впливати на суддю. Адже рішення, яке не відповідає прецеденту, все одно буде скасовано.

2. Необхідно встановити конституційний порядок періодичної звітності суддів за свою діяльність. Безстрокове обрання на посаду судді як у правовому відношенні, так і моральному вселяє впевненість у суддів, що вони недосяжні для реального покарання і позбавлення суддівської мантиї. Для боротьби з корупцією важливо, щоб суддя озирався на кожне своє рішення, чи не загрожує воно його службовому становищу. Безстроково обраному судді немає необхідності остерігатися термінового контролю, а тому він безбоязно буде чинити свавілля і беззаконня, знаючи, що не через 5, або через 10 років його не спитають і не проаналізують, як він судив і скільки судових помилок він зробив. Безстрокове обрання на посаду судді цілком виправдано тільки в тих країнах, де 90% населення впевнені у справедливості суду. У нас, як відомо, навпаки. І в цих умовах демонструвати довіру з боку влади до суддів через безстрокове обрання на посаду судді є неповагою до думки власного народу.

3. Впровадження механізму невідворотності покарання суддів за неправосудні й незаконні судові рішення. Існує два найефективніші засоби боротьби з правопорушеннями у сфері діяльності суддів: жодне правопорушення суддів не повинно залишитися непоміченим для держави та суспільства; швидке та оперативне застосування заходів невідвратною відповідальності за вчинені правопорушення [8, с. 132-143].

О. Хотинська-Нор констатує, що судова реформа не лише не досягла задекларованої мети, а й загрожує обернутися результатами, протилежними до поставлених цілей [9, с. 184]. Пояснення цьому, на думку Л. Москвич, просте: в Україні відсутня політична культура, оскільки кожна політична сила, отримавши владу, намагається провести власну судову реформу, не спираючись на схвалені попередньою владою програмні документи, концепції. Отже, кожного разу політична сила намагається побудувати судову систему відповідно до власного бачення. Однак судова влада, на відміну від інших гілок влади, є аполітичною, стандарти її функціонування є похідними від права на суд і вже давно визначені в міжнародних документах, які декларують права людини [10, с. 25].

На відміну від попереднього автора, О. Бусол дійшла висновку, що більш ефективною протидією корупції є забезпечення саме високої заробітної платні держслужбовцям (порівняно з іншими верствами населення) [11, с. 367]. З метою мінімізації ризиків корупції, пише В. Андріанов, деякі країни законодавчо затверджують систему високих заробітних плат для високопосадовців [12].

Однією з істотних перешкод, якщо не головною, на шляху досягнення нової якості інститутами юридичної системи відповідно до нових приписів Конституції України, на думку С. Головатого, є наявна в державі система правничої освіти. Вона не відповідає новим потребам, що їх обумовлюють конституційні зміни. Тому постає нагальна вимога не просто її удосконалення, а докорінного реформування. Лише реформа зумовить запровадження комплексу заходів, покликаних у підсумку спричинити зміни умов діяльності інститутів системи шляхом викорінення негативних явищ, що виникли в радянський період та процвітають ще й досі в пострадянський час. Конституційні зміни щодо правосуддя 2016 р. вимагають досягнення нового стану суспільства, що є неможливим без докорінної перебудови усталених за минулий період елементів та структур системи [13, с. 187-188].

На сьогодні в рамках світової правової науки, стверджує О. Дзьобань, уже створена глобальна правова ідеологія, стрижнем якої є ідея верховенства права, відображена у концепціях правової держави і правління права [14, с. 529-534]. Як зазначає Л. Матвєєва, для цілей ідеологічного забезпечення правокультурності достатньо приєднатися до сумативного визначення верховенства права, згідно з яким воно включає функціонування усіх суб'єктів права, у тому числі держави, під впливом законів, які були привселюдно прийняті, рівною мірою виконуються і незалежно реалізуються судовими органами і які є сумісними з міжнародними нормами і стандартами у сфері прав людини, що забезпечується, своєю чергою, такими необхідними заходами, як рівність перед законом, відповідальність перед законом, неупереджене застосування законів, поділ влади, участь у прийнятті рішень, правова визначеність, недопущення сваволі, процесуальна та правова прозорість [15, с. 273].

На наш погляд, автори явно спрощують проблему формування правової культури в Україні. Якби все було так просто, якби «глобальна правова ідеологія» автоматично працювала в кожній державі, то не було б потреби перейматися поняттям національної правової культури, її специфіки стосовно цивілізаційної правової культури тощо.

Боротьба з негативними явищами державного і суспільного життя, зокрема правовим нігілізмом і корупцією, вимагають системного підходу до їх подолання. Як наголошено, корупція є своєрідним відображенням основних соціальних процесів, що відбуваються в державі та суспільстві, здійснює негативний вплив на економіку, політику, право, ідеологію тощо. Високий рівень корупції є відображенням неефективності влади, недосконалості найбільш важливих державних та суспільних інститутів. Тому вироблення та застосування дієвих заходів, які на практиці реалізували верховенство права і які допомагали ефективно протистояти корупції, є пріоритетним завданням держави [16, с. 75].

Сьогодні в Україні розроблені і впроваджуються антикорупційні програми та системи заходів, прийняті відповідні закони і підзаконні акти, створено відповідні структури тощо.

Метою реалізації Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020» [17] визнано впровадження в Україні європейських стандартів життя та вихід на провідні позиції у світі. Досягнення таких цілей може бути реалізовано лише шляхом проведення численних та докорінних реформ у багатьох сферах суспільного життя, у тому числі змін принципів і стандартів діяльності державної влади та управління, напрямів і методів здійснення економічної та соціальної політики, посилення безпеки й оборони, боротьби з корупцією, суттєвого підвищення іміджу країни, відродження правової культури тощо.

Висновки. Вважаємо, що звертаючи увагу на формування правової культури в Україні, необхідно наголосити на розробці науково обґрунтованої правової доктрини, на основі якої мала б здійснюватися відповідна правова політика держави. При цьому зазначимо, що в Україні державно-правові реформи здійснюються без чіткого доктринального підходу, на що вказує критична оцінка судової реформи. Виходячи з цього, вважаємо, що ключовими для вітчизняної правової доктрини повинні бути питання реформи судової влади та розвиток юридичної науки і освіти. Якісна юридична освіта неможлива без юридичної науки, яка повинна виробити науково обґрунтовану теорію правової культури.

Список використаних джерел

1. *Михальченко М. І.* Україна як нова історична реальність: запасний гравець Європи. Дрогобич: ВФ «Відродження», 2004. 488 с.
2. *Отрешко В.* Ідеологія як складова державотворення. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://social-science.com.ua/article/992>
3. *Петришин О. В.* Правова ідеологія // Великий енциклопедичний юридичний словник / За ред. акад. НАН України Ю. С. Шемшученка. 2-ге вид., переробл. і доповн. Київ : Вид-во «Юридична думка», 2012. С. 710.
4. *Шаповал В.* Феномен прав і свобод людини та громадянина (теоретико-правовий і конституційний аспекти) // Право України. 2015. № 2. С. 24-45.
5. *Рабінович П.* Основоположні права людини: терміно-поняттєвий інструментарій дослідження // Право України. 2015. № 2. С. 9-23.
6. *Козловець М. А.* Феномен національної ідентичності: виклики глобалізації: монографія. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2009. 558 с.
7. *Лола В. В.* Формування державної ідеології виховання людини в умовах трансформації суспільства: теоретико-методологічний аспект: Автореф. дис. ... канд. наук з держ. управління: 25.00.01 – Теорія та історія державного управління; Дніпропетровський регіональний ін-т держ. управління Національної академії державного управління при Президентові України. Дніпропетровськ, 2007. 20 с.
8. *Сиренко В. Ф.* Актуальные проблемы современной Украины (правовой аспект). Сборник статей. Киев : Вид-во «ПРОГРЕС», 2017. 152 с.
9. *Хотинська-Нор О. З.* Теоретичні засади судової реформи: окремі аспекти // Вісник Академії адвокатури України. 2015. Т. 12. Число 2 (33). С. 184–193.
10. *Москвич Л.* Новий етап судової реформи: очікування та сподівання // Право України. 2016. № 7. С. 24-33.
11. *Бусол О. Ю.* Протидія корупційній злочинності в Україні у сучасний період : монографія. Київ: Ін Юре, 2014. 564 с.
12. *Андрианов В. Д.* Определение коррупции, формы и виды проявления коррупции // VIPERSON [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://viperson.ru/wind.php?ID=631762>

13. Головатий С. П. Конституційні зміни 2016 року щодо правосуддя: нагальна потреба в реформі правничої освіти (тези) // Право України. 2016. № 11. С. 185-196.
14. Дзьобань О. П. Вплив глобалізаційних процесів на національні право й правову культуру // Гілея: науковий вісник. 2013. Вип. 72. С. 529–534.
15. Матвеева Л. Г. Транзитивність у правовій сфері : монографія Київ: Юрінком Інтер, 2015. 328 с.
16. Андрійко О. Ф., Нагребельний В. П., Кисіль Л. Є., Педько Ю. С., Дерещ В. А., Пухтецька А. А., Кірмач А. В. Принцип верховенства права: проблеми тлумачення та застосування в адміністративному праві // Альманах права. Основоположні принципи права як його ціннісні виміри. Науково-практичний юридичний журнал. Випуск 3. Київ: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2012. С. 71-77.
17. Про Стратегію сталого розвитку «Україна – 2020»: Указ Президента України від 12 січня 2015 р. № 5/2015. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/documents/18688.html>

References

1. Mykhalchenko M. I. Ukraina yak nova istorychna realnist: zapasnyi hravets Yevropy. Drohobych: VF «Vidrodzhennia», 2004. 488 s. (ukr)
2. Otreshko V. Ideolohiia yak skladova derzhavotvorennia. [Elektronnyi resurs]. Rezhym dostupu: <http://social-science.com.ua/article/992> (ukr)
3. Petryshyn O. V. Pravova ideolohiia // Velykyi entsyklopedychnyi yurydychnyi slovnyk / Za red. akad. NAN Ukrainy Yu. S. Shemshuchenka. 2-he vyd., pererobl. i dopovn. Kyiv : Vyd-vo «Iurydychna dumka», 2012. S. 710. (ukr)
4. Shapoval V. Fenomen prav i svobod liudyny ta hromadianyna (teoretyko-pravovyi i konstytutsiinyi aspekty) // Pravo Ukrainy. 2015. № 2. S. 24-45. (ukr)
5. Rabinovych P. Osnovopolozhni prava liudyny: termino-poniattevyi instrumentarii doslidzhennia // Pravo Ukrainy. 2015. № 2. S. 9-23. (ukr)
6. Kozlovets M. A. Fenomen natsionalnoi identychnosti: vyklyky hlobalizatsii: monohrafiia. Zhytomyr : Vyd-vo ZhDU im. I. Franka, 2009. 558 s. (ukr)
7. Lola V. V. Formuvannia derzhavnoi ideolohii vykhovannia liudyny v umovakh transformatsii suspilstva: teoretyko-metodolohichniy aspekt: Avtoref. dys. ... kand. nauk z derzh. upravlinnia: 25.00.01 - Teoriia ta istoriia derzhavnoho upravlinnia; Dnipropetrovskiy rehionalnyi in-t derzh. upravlinnia Natsionalnoi akademii derzhavnoho upravlinnia pry Prezydentovi Ukrainy. Dnipropetrovsk, 2007. 20 s. (ukr)
8. Syrenko V. F. Aktualnye problemy sovremennoi Ukrainy (pravovoi aspekt). Sbornyk statei. Kyev : Vyd-vo «PROHRES», 2017. 152 s. (ukr)
9. Khotynska-Nor O. Z. Teoretychni zasady sudovoi reformy: okremi aspekty // Visnyk Akademii advokatury Ukrainy. 2015. T. 12. Chyslo 2 (33). S. 184–193. (ukr)
10. Moskvych L. Novyi etap sudovoi reformy: ochikuvannia ta spodivannia // Pravo Ukrainy. 2016. № 7. S. 24-33. (ukr)
11. Busol O. Yu. Protydiia koruptsiinii zlochynnosti v Ukraini u suchasnyi period : monohrafiia. Kyiv: In Yure, 2014. 564 s. (ukr)
12. Andryanov V. D. Opredelenie korruptsyy, formy y vydy proiavlennia korruptsyy // VIPERSON [Elektronnyi resurs]. Rezhym dostupu: <http://viperson.ru/wind.php?ID=631762>
13. Holovaty S. P. Konstytutsiini zminy 2016 roku shchodo pravosudiv: nahalna potreba v reformi pravnychoi osvity (tezy) // Pravo Ukrainy. 2016. № 11. S. 185-196. (ukr)
14. Dzoban O. P. Vplyv hlobalizatsiinykh protsesiv na natsionalni pravo y pravovu kulturu // Hileia: naukovyi visnyk. 2013. Vyp. 72. S. 529–534. (ukr)
15. Matvieieva L. H. Tranzytyvnist u pravovii sferi : monohrafiia Kyiv: Yurinkom Inter, 2015. 328 s. (ukr)
16. Andriiko O. F., Nahrebelnyi V. P., Kysil L. Ye., Pedko Yu. S., Derets V. A., Pukhtetska A. A., Kirmach A. V. Pryntsyp verkhovenstva prava: problemy tлумachennia ta zastosuвання v administratyvnomu pravi // Almanakh prava. Osnovopolozhni pryntsypy prava yak yoho tsinnisni vymiry. Naukovo-praktychnyi yurydychnyi zhurnal. Vypusk 3. Kyiv: In-t derzhavy i prava im. V. M. Koretskoho NAN Ukrainy, 2012. S. 71-77. (ukr)
17. Pro Stratehiiu staloho rozvytku «Ukraina – 2020»: Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 12 sichnia 2015 r. № 5/2015. [Elektronnyi resurs]. Rezhym dostupu: <http://www.president.gov.ua/documents/18688.html> (ukr)

Макаренко Л. О. Роль правової ідеології та правової доктрини на формування національної правової культури

У статті розкрито роль правової ідеології та правової доктрини на формування національної правової культури. Констатовано про відсутність у нашому суспільстві усталеної правової ідеології і необхідність її формування та втілення в життя. Особливо важливим є останнє з огляду на практику безперервного здійснення в Україні конституційних та інших «реформ», що тільки погіршують ситуацію з правовою культурою. Зазначено, що для формування правової культури в Україні, необхідно розробити науково обгрунтовану правову доктрину, на основі якої мала б здійснюватися відповідна правова політика держави. Проте в Україні державно-правові реформи здійс-

нюються без чіткого доктринального підходу, на що вказує критична оцінка судової реформи. Виходячи з цього вважаємо, що ключовими для вітчизняної правової доктрини повинні бути питання реформи судової влади та розвиток юридичної науки і освіти. Якісна юридична освіта неможлива без юридичної науки, яка повинна виробити науково обґрунтовану теорію правової культури.

Ключові слова: правова культура, національна правова культура, правова доктрина, правова ідеологія, корупція.

Makarenko L. O. The role of legal ideology and legal doctrine in shaping national legal culture

The article reveals the role of legal ideology and legal doctrine in shaping national legal culture. Stated about the absence in our society of well-established legal ideology and the necessity of its formation and implementation. Especially important is the latter, given the practice of continuous implementation in Ukraine of the constitutional and other «reforms» that only aggravate the situation of legal culture. It is noted that for the formation of legal culture in Ukraine, it is necessary to develop scientifically sound legal doctrine, which should be carried out appropriate legal policy of the state. However in Ukraine, the state and legal reform are implemented without a clear doctrinal approach, as indicated by a critical assessment of the judicial reform. On this basis we believe that the key to the domestic legal doctrine should be the issues of judicial reform and the development of legal science and education. Quality legal education is impossible without the legal science, which needs to develop scientifically sound theory of legal culture.

Keywords: legal culture and national legal culture, legal doctrine, legal ideology, corruption.

DOI: 10.33663/2524-017X-2020-11-10

УДК 342.7

*Ольга Федорівна Мельничук,
професор кафедри права
Вінницького торговельно-економічного інституту
Київського національного
торговельно-економічного університету,
доктор юридичних наук, доцент*

АКАДЕМІЧНА СВОБОДА: ДОКТРИНАЛЬНІ ТА ЗАКОНОДАВЧІ ВИМІРИ

Постановка проблеми. Проведення освітньої реформи ознаменувалося появою нових правових інститутів для українського суспільства. Із-поміж них – академічна свобода, давно відома та установлена в європейських університетах і водночас недостатньо пізнана в Україні як пострадянській державі. В Україні актуалізація наукового обговорення сутності та цінності академічної свободи розпочалася після запровадження у вищій освіті принципів Болонського процесу та прийняття Закону України «Про вищу освіту», в якому вперше на національному рівні було закріплено її поняття. Попри важливу роль та значення академічної свободи для повноцінного розвитку університетів та ефективної реалізації академічних прав, на жаль, стан досліджень цієї проблеми у вітчизняній конституційно-правовій науці є незадовільний та потребує їх активізації, що свідчить про актуальність зазначеної теми.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблемі академічної свободи присвятили свої дослідження Герцюк Д., Давидова Н., Маслова Н., Мілова Т., Речицький В., Савчин М., Юринець Ю., Шемшученко Ю. та ін. Однак до цього часу питання академічної свободи залишається недостатньо вивченим, а наукові дискусії з приводу її природи лише зароджуються.

Мета статті – з'ясування поняття, змістовно-структурних елементів академічної свободи, ролі конституційно-правової доктрини, міжнародного і національного законодавства у забезпеченні її становлення та розвитку.

Основні результати дослідження. На Генеральній Асамблеї ООН 16 грудня 1966 р. держави-учасниці, які підписали Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права, зобов'я-